

SEBASTIAN RUCIŃSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Ludzie kręgu władzy pod panowaniem Domicjana w satyrycznym spojrzeniu Juwenalisa¹

I. Krąg władzy

W każdym państwie (tak starożytnym, jak i współczesnym), niezależnie od panującego w nim ustroju, istnieje wąski krąg ludzi dopuszczonych do państwowych tajemnic i biorących udział w podejmowaniu kluczowych decyzji. W państwach o ustroju republikańskim grupa taka jest zazwyczaj kreowana w drodze mniej lub bardziej demokratycznych wyborów, które legitymizują status jej członków. Sytuacja zmienia się jednak diametralnie, gdy ustrój republikański zostaje zastąpiony jakąkolwiek formą dyktatorstwa – rolę kreatora elity władzy przejmuje na siebie przywódca polityczny. Taka przemiana zaszła w Rzymie po upadku republiki. Był to jednak proces złożony, który nie polegał na prostym zastąpieniu jednego ustroju drugim. August i jego następcy przez całe dziesięciolecie musieli odgrywać „komedię republiki”, czyli zachować republikańskie procedury, zwyczaje, urzędy i tytuły, nawet jeśli ich pierwotne znaczenie zostało zdeprecjonowane, a sposób działania całkowicie wypaczony. W efekcie na szczytach władzy powstał zaskakujący dualizm. Z jednej strony ludzie pełniący najwyższe urzędy mogli w rzeczywistości mieć ograniczone wpływy, natomiast ci, którzy formalnie

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu badawczego MNiSW nr N N108 058335, zatytułowanego: „Transformacja Imperium Rzymskiego w czasach flawijskich”. Wszystkie daty roczne, o ile nie zaznaczono inaczej, odnoszą się do lat po Chrystusie. Źródła antyczne są cytowane za pomocą numerów ksiąg (cyfry rzymskie), rozdziałów i ustępów lub wersów, zgodnie z zasadami tradycyjnie przyjętymi dla edycji danego tekstu.

ich nie pełnili, a czasami ze względu na swoje niskie pochodzenie (np. wyzwolenci) nie mogli nawet do nich aspirować, cieszyli się najwyższym zaufaniem panującego i przez to wielkimi wpływami. Nowa hierarchia władzy musiała się dopiero ukształtować. Początkowy brak precyzji w tej materii dotyczył funkcji mających w Rzymie długą – republikańską – tradycję oraz nowych, kreowanych już w czasie istnienia nowego ustroju zwanego pryncypatem. Te pierwsze funkcjonowały nadal i cieszyły się dużym poważaniem, przynajmniej w gronie elity senatorskiej. Przed blaskiem splendorów republikańskich urzędów nie uciekali też sami panujący, czego najlepszym przykładem byli Wespazjan, Tytus i w mniejszym stopniu Domicjan. Flawiusze chcąc dowartościować swój wcześniejszy nie najwyższy status, sprawowali konsulat praktycznie rok po roku, prześcigając pod tym względem wszystkich sobie współczesnych², mimo że urząd ten nie dawał już realnej władzy, a jedynie prestiż. Dla senatorów był wstępem do osiągnięcia wyższych urzędów senatorskich, co jednak nie miało żadnego znaczenia dla cesarza i jego rodziny. Także niektórzy pretorzy nadal pełnili swoje funkcje wynikające z dawnych, republikańskich stosunków. Szczególnie dotyczyło to pretora miejskiego, który nie zawiesił swej działalności jurysdykcyjnej i nadal miał wpływ na tworzenie prawa poprzez coroczną weryfikację edyktu pretorskiego³. Pozostali urzędnicy republikańscy zostali sprowadzeni do roli opiekunów poszczególnych dzielnic Rzymu, jak zdecydował jeszcze założyciel pryncypatu – cesarz August⁴. W politycznym życiu zostało wiele z republikańskiego teatru władzy, przez co w świadomości senatorskiej elity wręcz wzmacniało się przeświadczenie o jej wyjątkowej roli.

² Zob. A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo*, Roma 1952, s. 20-28; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1990, s. 109, 112, 116.

³ Por. T.C. Brennan, *The Praetorship in the Roman Republic*, Oxford 2000, t. I, s. 125-135.

⁴ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berolini – Paris – Novi Eboraci 1863-2006 [dalej cyt.: *CIL*], t. VI, nr 449; nr 450, por. nr 30768 (= *Inscriptiones Latinae Selectae*, edidit H. Dessau, Berlin 1954-1955 [dalej cyt.: *ILS*], nr 3618); nr 451, por. nr 30769; nr 452, por. s. 3005 (= *ILS*, nr 3620); nr 453, por. s. 3005 (= *ILS*, nr 3616); nr 760, por. s. 3006 (= *ILS*, nr 3772); nr 826, por. nr 30837 i s. 839 (= *ILS*, nr 4914); nr 30837a-c; *L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine*, Paris [dalej cyt.: *AE*], R. 1960, nr 64. Sytuacja ta uległa zmianie za panowania Hadriana, jak informuje inskrypcja rzymska wymieniająca imiona kuratorów wywodzących się z grona wyzwolenców: *CIL*, t. VI, nr 975, por. nr 31218, s. 3777 = *ILS*, nr 6073 (Roma); zob. na ten temat: S. Ruciński, *Position des curatores regionum dans la hiérarchie administrative de la ville de Rome*, „Eos” R. 91: 2004, s. 108-119.

Jednak najważniejsze urzędy nowego reżimu zostały kreowane przez cesarza, zazwyczaj jeszcze przez Augusta, by w późniejszych latach ulec jedynie pewnym modyfikacjom. Na formalny podział kompetencji nakładały się często różnego rodzaju powiązania, przede wszystkim rodzinne, a czasem tylko związek zaufania i przyjaźni, który mógł łączyć dygnitarza z panującym cesarzem lub członkami jego rodziny. Wtedy urząd mógł być jedynie pretekstem mającym nobilitować wpływowego człowieka, w efekcie czego jego możliwości działania znacznie przekraczały posiadane formalnie kompetencje. Z tego względu zdefiniowanie katalogu osób, które tworzyły elitę władzy w pierwszym wieku istnienia cesarstwa, nie jest łatwe, tym bardziej że rzecz podlegała stałej ewolucji i skład najbliższego otoczenia cesarza był uzależniony głównie od jego osobistych preferencji.

II. *Consilium principis*

Jak w praktyce wyznaczyć krąg osób, które najbardziej partycypowały we władzy cesarskiej? Jedynym kryterium może być przynależność do grona cesarskich doradców. Jednak grupa ta przez długi czas nie miała sformalizowanego charakteru i dopiero z czasem przekształciła się w tzw. radę cesarską (*consilium principis*). Wspomniana rada powstała już za panowania Augusta, mając ówczesnie skład wybitnie senatorski i zhierarchizowany według republikańskiego *cursum honorum*⁵. W późniejszym okresie przechodziła ona różne metamorfozy, nie zawsze uchwytne źródłowo. Musimy rozróżnić dwie instytucje, które choć pod względem składu kadrowego nachodziły na siebie wzajemnie, nie były w pełni tożsame: przyjaciele cesarza (*amici principis*) oraz rada cesarska (*consilium principis*). Pod pierwszym z tych pojęć rozumiemy szeroką grupę doradców cesarskich, wywodzących się z najróżniejszych grup społecznych i dopuszczanych do najważniejszych spraw państwa. Obejmowała ona najbliższą rodzinę

⁵ Dio's, *Roman History*, with an English translation by E. Carry, on the basis of version H.B. Foster, Cambridge – London 1914-1927 [dalej cyt.: Cassius Dio] LIII, 21, 4; LVI, 28, 2-3, por. LII, 15, 1-4; LVI, 41, 3 i przede wszystkim LII, 33, 3-4; C. Suetoni Tranquilli, *Opera*, t. I: *De vita Caesarum*, recensuit M. Ihm, Stutgardiae 1978 [dalej cyt.: Suetonius], *Divus Augustus*, 35, 3; *Tiberius*, 55; *Supplementum Epigraphicum Graecum*, redigendum curavit A.G. Woodhead, Lugduni Batavorum, T. 9, nr 8, w. 84-89; Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*, w: Flavii Iosephi, *Opera*, edidit et apparatus critico instruxit B. Niese, t. I-V: *Antiquitates Iudaicae*, Berolini 1887-1889, XVI, 163; por. J. Crook, *Consilium principis. Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge 1955, s. 8-20.

cesarza, a szczególnie tych jej członków, którzy byli uznawani za potencjalnych następców tronu (np. za Augusta byli to Druzus i Tyberiusz). Do tego grona zaliczały się też niektóre kobiety domu panującego, najczęściej matki lub żony władcy⁶. Zasadniczo jednak grupa ta rekrutowała się spośród najbardziej wpływowych senatorów i ekwitów, by dla czasów Augusta wspomnieć o Mecenasiu, którego wpływy trudno przecenić, przynajmniej w okresie drugiego triumwiratu i w początkowych latach pryncypatu⁷. Wielka władza była także udziałem cesarskich wyzwolenców, którzy za czasów panowania cesarzy z dynastii julijsko-klaudyjskiej stali na czele działów cesarskiej kancelarii. Panowanie Klaudiusza jest skrajnym przykładem awansu i znaczenia tych ostatnich⁸.

Z tego grona rekrutowano radę cesarską – czyli *consilium*, której rola objawiała się w pełni w działalności trybunału cesarskiego, kiedy władca wymierzał sprawiedliwość, częściowo opierając się na radach najwyższych urzędników państwowych i innych zaufanych doradców. Trzeba mieć świadomość, że cesarz miał całkowitą swobodę w tym, jak wykorzystywał swych doradców, o czym wybitnie świadczy narracja Kasjusza Diona, który w tzw. *Mowie Mecenasu*, nawiązując do rozwiązań stosowanych w II wieku, pisze, że cesarz powinien zasięgać rady swoich doradców nie jako gremium, ale pytać się każdego z osobna, a odpowiedzi uzyskiwać na piśmie bez jakiegokolwiek dyskusji, wymiany poglądów, czy nawet zdradzania innym, co myślą ich koledzy⁹. Przy takim trybie działania trudno mówić o *consilium*, jako odrębnym organie władzy¹⁰. Praktyka była jednak zróżnicowana, bo znane są dokumenty poświadczające działanie rady cesarskiej jako gremium¹¹.

⁶ Warto przykładowo wspomnieć Liwię Augustę, żonę cesarza Augusta i matkę Tyberiusza, oraz zwłaszcza Agrypinę Młodszą, żonę Klaudiusza i matkę Nerona – zob. A.A. Barrett, *Livia. First Lady of Imperial Rome*, New Haven – London 2002; idem, *Agrippina. Sex, Power, and Politics in the Early Empire*, London 1999; J. Ginsburg, *Representing Agrippina. Constructions of Female Power in the Early Roman Empire*, Oxford 2006.

⁷ Zob. J. Crook, op. cit., s. 21-48; o Mecenasiu i jego roli zob. J.-M. André, *Mécène. Essai de biographie spirituelle*, Paris 1967, s. 63-96; por. S. Ruciński, *Praefectus Urbi. Le Gardien de l'ordre public à Rome sous le Haut-Empire Romain*, Poznań 2009, s. 43-46; idem, *Praefecti praetorio. Dowódcy gwardii pretoriańskiej od 2 roku przed Chr. do 282 roku po Chr.*, Bydgoszcz 2013, s. 54-59.

⁸ Zob. B. Levick, *Claudius*, London 1990, s. 57-58.

⁹ Cassius Dio, LII, 33, 3-4.

¹⁰ C. Bruun, *Adlectus amicus consiliarius and a Freedman proc. metallorum et praediorum: News on Imperial Administration*, „Phoenix”, R. 55: 2001, s. 345-347.

¹¹ Zob. np. *Inscriptions antiques du Maroc*, recueillies et préparées par M. Euzennat et J. Marion, publiées par J. Gascou, Paris 1982, t. II, nr 94 = AE 1971, nr 534 = M. Euzennat,

Panowanie Wespazjana i jego synów nie naruszyło tradycji istnienia *consilium principis*. Wespazjan kontynuował republikańskie zwyczaje, sprawując sądy publicznie na forum, w czym także brał udział Tytus, określony przez Swetoniusza wymownym epitetem *particeps imperii*¹². Ta tradycja była niekiedy kontynuowana przez Domicjana, jak zaświadcza Swetoniusz¹³, ale częściej prowadził on rozprawy w salach swego pałacu. Najlepszym tego świadectwem jest inskrypcja relacjonująca posiedzenie trybunału cesarskiego, które miało miejsce 22 lipca 82 roku w albańskiej willi Domicjana. We wstępie dokumentu zaznaczono, że cesarz rozstrzygał sprawę otoczony swymi doradcami należącymi do dwóch uprzywilejowanych stanów: senatorского i ekwickiego¹⁴. Warto podkreślić ten fakt, ponieważ jest to pierwsze źródło o charakterze oficjalnym, które potwierdza obecność ekwitów w radzie cesarskiej. Podobną relację możemy także znaleźć na kartach dzieła Filostratos, który opisując proces swego bohatera – Apolloniusza z Tyany, do którego miało dojść przed obliczem Domicjana, umiejscawia rozprawę w pałacu cesarskim¹⁵. Filostratos wspomina też o licznej publiczności złożonej z najgodniejszych osób, ale niestety nie precyzuje, czy byli to członkowie cesarskiego *consilium*, czy jedynie widownia¹⁶. Trzeba w tym miejscu zastrzec, że Filostratos, żyjący i piszący swoje dzieło w czasach rządów Septymiusza Sewera, niekoniecznie musiał opierać się w tej materii na jakimś

W. Seston, *Un dossier de la chancellerie romaine: la Tabula Banasitana. Étude de diplomatique*, „Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, R. 115: 1971, s. 468-490 = W. Seston, *Scripta varia. Mélanges d'histoire romaine, de droit d'épigraphie et d'histoire du christianisme*, Rome 1980, s. 85-107; por. S. Ruciński, *Praefecti praetorio*, s. 398-401.

¹² Cassio Dio, LXV (LXVI), 10, 5; Suetonius, *Divus Titus* 6, 1; 7, 1; J. Crook, op. cit., s. 48-49.

¹³ Suetonius, *Domitianus* 8, 1.

¹⁴ *CIL*, t. IX, nr 5420 (Falerium): najciekawszy fragment tego tekstu zawiera się w wersach 11-15: „Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus | Aug(ustus) adhibitis utriusque ordini splen|didis viris cognita causa inter Fale|rienses et Firmanos pronuntiavi quod | scriptus est”, co można przełożyć następująco: „Imperator Cezar, syn boskiego Wespazjana, Domicjan August przy współudziale znakomitych mężów obu [uprzywilejowanych] stanów w rozpatrywanej sprawie między mieszkańcami Falerium i Firmium orzekł [to], co jest napisane [poniżej]”.

¹⁵ Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*, edited and translated by C.P. Jones, Cambridge 2005 [dalej cyt.: Philostratus, *Vita Apollonii*], VIII, 1-2, por. VII, 31-32; por. J. Crook, op. cit., s. 48, 107.

¹⁶ Philostratus, *Vita Apollonii*, VIII, 4.

źródle pochodzącym z czasów flawijskich, lecz mógł równie dobrze przenieść w przeszłość praktykę swoich czasów¹⁷. Pewniejsze informacje przynosi nam Tacyt, gdy wspomina procesy o obrazę majestatu, które miały miejsce w Rzymie w 93 roku na forum senatu¹⁸.

III. Czwarta *Satyra* Juwenalisa

Oprócz formalnych spotkań, kiedy doradcy cesarscy pełnili rolę członków rady cesarskiej, tworzyli oni zaplecze intelektualne władcy, wykorzystywane przy podejmowaniu decyzji tak o charakterze publicznym, jak i prywatnym. Swetoniusz i Kasjusz Dion informują, że Wespazjan i Tytus mieli zwyczaj codziennych spotkań ze swoimi doradcami¹⁹. Najbardziej znanym opisem takich spotkań jest unikalna w swej wymowie IV *Satyra* Juwenalisa, w której poeta drwi z narady doradców Domicjana. Część badaczy kwestionuje walor poznawczy tego tekstu, sądząc, że jego treść jest oparta na *licentia poetica* i w związku z tym nie relacjonuje przebiegu rzeczywistego spotkania. Podkreślają oni, że doradcy wymienieni w wierszu mogli tworzyć grupę najbliższych przyjaciół cesarza – swoiste *consilium amicorum*, i dlatego trudno, ich zdaniem, na tej podstawie odtwarzać skład rady cesarskiej czy chociażby grupę oficjalnych doradców²⁰. Jednak zdanie to nie jest przekonujące. Po pierwsze, źródła nie odróżniają osobistych przyjaciół cesarza od jego oficjalnych doradców. Niektóre z nich podkreślają zaś, że cesarz konsultował ze swymi współpracownikami sprawy urzędowe i prywatne. Gdyby Juwenalis opisał jedynie prywatnych przyjaciół Domicjana, to na czym polegałyby komizm jego satyry? Ten zaś ma przecież charakter sytuacyjny i wynika

¹⁷ S. Ruciński, *Praefecti praetorio*, s. 273-274; por. idem, *Etapy postępowania w procesie Apolloniosa z Tyany przed trybunałem cesarskim Domicjana*, w: *Studia Flaviania II*, pod red. L. Mrozewicza, Poznań 2012, s. 185-200, zwłaszcza s. 186-187.

¹⁸ P. Cornelii Taciti, *Libri qui supersunt*, t. II: *Agricola*, edidit I. Delz, Stutgardiae 1983, 45, 1.

¹⁹ Cassius Dio, LXV (LXVI), 10, 5; Suetonius, *Divus Titus* 7, 2.

²⁰ J.G. Griffith, *Juvenal, Status, and the Flavian Establishment*, „Greece & Rome”, R. 16: 1969, s. 134; P. White, *Ecce Iterum Crispinus*, „The American Journal of Philology”, R. 95: 1974, s. 377-382; B.W. Jones, *The Emperor Domitian*, London – New York 1993, s. 28-29; contra P. Eich, *Zur Metamorphose des politischen Systems in der römischen Kaiserzeit. Die Entstehung einer „personalen Bürokratie“ in langen dritten Jahrhundert*, Berlin 2005, s. 218, przyp. 4.

między innymi z przeciwstawienia błahego tematu obrad (jak przyrządzić olbrzymią rybę podarowaną cesarzowi) wysokiej randze doradców, którzy – co istotne – zabierają głos zgodnie z panującą wśród nich hierarchią²¹.

Wykaz osób, które zdaniem Juwenalisa wezwano na naradę, daje możliwość poznania (choć w skrzywionym odbiciu satyry) ludzi tworzących zaplecze intelektualne najwyższej władzy. Pierwszą postacią, którą wymienia Juwenalis, jest Pegazus, nazwany przez poetę niedawno ustanowionym zarządcą Rzymu²². Wiedza o tym prefekcie Rzymu jest bardzo niepewna, pomimo stosunkowo obszernego materiału źródłowego. Źródła są liczne, ale ze sobą sprzeczne, być może częściowo zafałszowane. Kontrowersje dotyczą przede wszystkim momentu objęcia urzędu. Świadectwo Juwenalisa, sugerujące, że Pegazus został przez Domicjana mianowany stosunkowo niedawno, stoi w sprzeczności z fragmentem dzieła Sekstusa Pomponiusza, jurysty żyjącego w czasach Hadriana i Antoninusa Piusa, według którego sprawował on prefekturę już za rządów ojca i brata Domicjana²³. Oba źródła nie muszą sobie przeczyć i można założyć, że Pegazus był prefektem przez wiele lat, rozpoczynając urzędowanie w nieznanym momencie panowania Wespazjana, utrzymał się na swej funkcji przez cały

²¹ Na końcu wiersza Juwenalis stwierdza to wprost – zob. D. Iunius Iuvenalis, *Saturae*, w: *Juvenal and Persius*, with an English translation by G.G. Ramsay, London – New York 1928, s. 1-307 [dalej cyt.: Iuvenalis, *Saturae*], IV, 144-149: „Surgitur et misso proceres exire iubentur | consilio, quos Albanam dux magnus in arcem | traxerat attonitos et festinare coactos | tamquam de Chattis aliquid torvisque Sycambriis | dicturus, tamquam ex deversis partibus orbis | anxia praecipiti venisset epistula pinna” („Na rozkaz, gdy skończyło się już posiedzenie, | Wychodzą dostojnicy, których wódz niebiański | Zdziwionych ściągnął śpiesznie na zamek albański, | Jakby miał coś powiedzieć o Sykambrach, Chattach, | Jakby listy nadeszły z różnych części świata, | W których mu donoszono bardzo smutne wieści.”). Ten i następne przekłady za edycją: *Trzej satyrycy rzymscy*, Horacy w przekładzie J. Czubka, Persjusz – Juwenalis w przekładzie J. Sękowskiego, wstęp i komentarz w opracowaniu L. Winniczuk, Warszawa 1958.

²² Iuvenalis, *Saturae*, IV, 75-81: „primus clamante Liburno | “currite, iam sedit” rapta prooperabat abolla | Pegasus, attonitae positus modo vilicus urbi. | anne aliud tum praefecti? quorum optimus atque | interpres legum sanctissimus omnia, quamquam | temporibus diris, tractanda putabat inermi | iustitia” (“na pierwsze Liburna wezwanie: | “Biegnijcie! Siedzi! – Pegaz, płaszcz porwawszy, stanie. | Miasta on zdumionego starostą był nowym. Czymże innym prefekci? Spośród nich wzorowym | Znaczący praw był on właśnie, choć myślał fałszywie, | Że w złych czasach należy działać sprawiedliwie.”). Por. S. Ruciński, *Pegazus – prefekt miasta trzech cesarzy z dynastii flawijskiej?* „Eos”, R. 88: 2001, s. 299-306.

²³ *Corpus iuris civilis*, t. I: *Iustiniani Digesta*, recognovit T. Mommsen, Berolini 1893, I, 2, 2, 53; por. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 299-300.

krótki pryncypat Tytusa aż po początkowe lata rządów Domicjana²⁴. Długie urzędowanie Pegazus zawdzięczał swej rozległej wiedzy prawniczej – był znanym jurystą swoich czasów²⁵. Jego postać jest identyfikowana z różnymi osobami noszącymi to samo imię, które są znane ze źródeł epigraficznych²⁶. Prawdopodobnie posiadał doświadczenie administracyjne, charakterystyczne dla przedstawicieli stanu senatorskiego, którzy osiągnęli konsulat. Taką informację przynosi anonimowy scholialista do dzieł Juwenalisa²⁷. Nie ma jednak pewności, o które urzędy chodziło. Choć najpoważniej w nauce rozważane jest namiestnictwo Dalmacji, to także bierze się pod uwagę Germanię Superior i Hiszpanię Tarraconensis, ponieważ w *fasti* namiestników tych prowincji są luki dla czasów panowania Wespazjana²⁸. Trudno rozstrzygnąć, czy prawdziwa jest wzmianka podawana przez scholialistę Juwenalisa, że Pegazus był synem trierarchy, czyli dowódcy okrętu rzymskiej floty wojennej. Informacja ta sugerowałaby, że był on niskiego pochodzenia, ponieważ dowódcy okrętów często wywodzili się z grona wyzwoleńców. Kwestii tej nie da się jednoznacznie rozstrzygnąć, ale można założyć, że Pegasus nie wywodził się z rodziny senatorskiej, był zapewne pierwszym, który wszedł do senatu (*homo novus*) dzięki osobistym zdolnościom i jednym z wielu ludzi awansowanych przez Wespazjana po przejściu władzy²⁹.

Pierwszym wzmiankowanym po Pegazusie jest Kwintus Wibiusz Kryspus³⁰. Była to wybitna postać, co przejawiało się przede wszystkim w rzadkim

²⁴ Można rozważać przerwę w urzędowaniu w czasie panowania Tytusa, nie znamy jednak innego prefekta miasta, który mógłby sprawować urząd w tym czasie. Więcej na ten temat zob. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 300-302.

²⁵ Zob. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 299-300 z przyp. 3-5.

²⁶ Zob. *CIL*, t. XII, nr 1297 = *ILS*, nr 4841; *AE* 1967, nr 355; por. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 302-303.

²⁷ *Scholia in Iuvenalem vetustiora*, collegit, recensuit, illustravit P. Wessner, Stutgardiae 1967, ad IV, 77.

²⁸ Zob. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 304-305.

²⁹ *Scholia in Iuvenalem*, ad IV, 77; por. S. Ruciński, *Pegazus*, s. 305-306.

³⁰ Iuvenalis, *Saturae*, IV, 81-93: „venit et Crispi iucunda senectus, | cuius erant mores qualis facundia, mite | ingenium. maria ac terras populosque regenti | quis comes utilior, si clade et peste sub illa | saevitiam damnare et honestum adferre liceret | consilium? sed quid violentius aure tyranni, | cum quo de pluviis aut aestibus aut nimbo | vere locuturi fatum pendebat amici? | illa igitur numquam derexit brachia contra | torrentem, nec civis erat qui libera posset | verba animi proferre et vitam inpendere vero. | sic multas hiemes

przywileju, którym było dostąpienie aż trzech konsulatów³¹. Pochodził z italskiego miasta Vorcellae, gdzie urodził się około 10 roku, a ponieważ został adoptowany przez Lucjusza Juniusza, pojawia się w *Fasti Ostienses* jako L. Juniusz Wibiusz Krypsus. Wykazywał się dużą umiejętnością lawirowania w meandrach władzy, skoro utrzymywał wysoką pozycję za panowania Domicjana, mimo że początki jego kariery sięgały czasów Nerona, do którego przyjaciół (*amici*) się zaliczał³². Miał też wtedy angażować się w procesy i występować w roli donosiciela³³. W tym okresie sprawował swój pierwszy

atque octogesima vidit | solstitia, his armis illa quoque tutus in aula.” (“A oto i nadchodzi Kryspa starość miła; | Wymowa jego taka, jak zwyczaj, była, | Człek łagodny. A był to przyjaciel bez skazy | Władcy mórz, ziem i ludów, gdy klęska zarazy | Przez jego rady miała zostać zażegnana. | Lecz cóż jest wrażliwszego niż ucho tyрана, | Z którym mowa o deszczach wiosennych, upałach | I dżdżach na przyjaciela nieszczęście ściągała? | On zatem pod prąd nigdy nie wyciągał ramion, | I był obywatelem, który żył bez znamion | Prawdy i swoich myśli nie wygłaszał śmieje. | Tak lat już osiemdziesiąt i zim ujrzał wiele, | Z tym orężem na dworze nawet był szczęśliwy.”).

³¹ Pierwszy raz mogło to mieć miejsce w 61 r. (tak: B. Borghesi, *Œuvres complètes*, I-X, Paris 1862–Bruxelles 1987, s. 73), a z pewnością przed 68 r., kiedy to Frontynus (*De aquis urbis Romae*, 102, w: Sex. Iulius Frontinus, *The Stratagems and the Aqueeducts of Rome*, with an English translation by Ch.E. Bennett, the translation of the *Aqueeducts* being a revision of that of C. Herschel, edited and prepared for the press by M.B. McElwain, London – New York 1925, s. 330-467 [dalej cyt.: Frontinus, *De aquis urbis Romae*]) poświadcza pełnienie przez niego urzędu kuratora wodnego (*curator aquarum*). Drugi konsulat wzmiankują *Fasti Ostienses* (*AE* 1968, nr 8 = *Fasti Ostienses*, edendos, illustrandos, restituendos curavit L. Vidman, Pragae 1982, s. 43 [Ea d. 3] = B. Bargagli, C. Grosso, *I fasti ostienses. Documento della storia di Ostia*, Roma 1997, s. 28) pod 74 r.; trzeci – być może w 82 albo 83 r. – potwierdza inskrypcja ateńska (*AE* 1971, nr 436). Zob. A. Degrassi, *op. cit.*, s. 237; W. Eck, *Senatoren von Vespasian bis Hadrian. Prosopographische Untersuchungen mit Einschluss der Jahres- und Provinzialfasten der Statthalter*, München 1970, s. 61; idem, *Beförderungskriterien innerhalb der senatorischen Laufbahn, dargestellt an der Zeit von 69 bis 138 n. Chr.*, „Aufstieg und Niedergang der römischen Welt”, T. 2, 1: 1974, s. 222 z przyp. 326; idem, *Ergänzungen zu den Fasti Consulares des 1. und 2. Jh.n.Chr.*, „Historia”, R. 24: 1975, s. 343; A.B. Bosworth, *Vespasian and the Provinces: Some Problems of the Early 70's A.D.*, „Athenaeum”, R. 51: 1973, s. 72-73; P.A. Gallivan, *Some Comments on the Fasti for the Reign of Nero*, „The Classical Quarterly”, R. 24: 1974, s. 307; idem, *The Fasti for A.D. 70-96*, „The Classical Quarterly”, R. 31: 1981, s. 210. Generalnie o tej postaci zob. J. Crook, *op. cit.*, s. 188, nr 340; J.G. Griffith, *op. cit.*, s. 139-140; A.B. Bosworth, *op. cit.*, s. 70-78; W. Eck, *Beförderungskriterien*, s. 222-223; E. Courtney, *A Commentary on the Satires of Juvenal*, London 1980, s. 50; J. Ferguson, *op. cit.*, s. 73-74; *PIR*², s.v. V, nr 543 (K. Wachtel i M. Heil).

³² Por. J.G. Griffith, *op. cit.*, s. 139.

³³ P. Cornelii Taciti, *Libri qui supersunt*, t. II, 1: *Historiarum libri*, edidit E. Koestermann, Leipzig 1969 [dalej cyt.: Tacitus, *Historiae*], IV, 41-43; idem, *Libri qui supersunt*, t. II, 2:

konsulat. W czasie wojny domowej o tron cesarski po śmierci Nerona (68-69) popierał najpierw Witeliusza, by ostatecznie przejść na stronę Flawiuszy³⁴. Pod koniec panowania tego pierwszego osiągnął funkcję nadzorcy akweduktów rzymskich (*curator aquarum*)³⁵, by już po wojnie domowej – zapewne w nagrodę za przejście w kluczowej chwili na stronę Wespazjana – zostać wysłanym do Hiszpanii citerior jako legat cesarski³⁶. Drugi konsulat uzyskał w 74 roku, a następnie trzeci w 82 lub 83 roku (zob. przyp. 30). Zapewne między drugim i trzecim konsulem został wyniesiony na niezwykle prestiżowy prokonsulat Afryki³⁷.

Następne postacie, które wzmiankuje Juwenalis, to dwaj przedstawiciele *gens Acilia* – ojciec i syn³⁸. Chodzi tutaj zapewne o M'. Acyliusza Awiołę, który należał do kręgów władzy już za panowania Klaudiusza i Nerona, a po wojnie domowej znalazł się wśród doradców Wespazjana i ostatecznie także Domicjana³⁹. Swoją pierwszą funkcję osiągnął już w 54 roku, by pod koniec panowania Nerona zostać wyróżnionym prokonsulem Azji (lata 65-66). Za Flawiuszy przez wiele lat (74-97) sprawował urząd nadzorcy nad rzymskimi akweduktami (*curator aquarum*) i w tej roli był przejmowany przez kolejnych

Germania, Agricola, Dialogus de oratoribus, edidit E. Koestermann, Leipzig 1970, s. 67-110 [dalej cyt.: Tacitus, *Dialogus de oratoribus*], 8; 13, 4; por. 2, 10.

³⁴ Cassius Dio, LXV, 2, 3; Tacitus, *Dialogus de oratoribus*, 8.

³⁵ Frontinus, *De aquis urbis Romae*, 102; por. K. Kapłoniak, *Urzędy kuratorskie administracji miejskiej Rzymu od Augusta do Dioklecjana*, Kraków 2013, s. 301-303, nr 14.

³⁶ *AE* 1939, nr 60 = J.-P. Rey-Coquais, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, T. VI: *Baalbek et Beqa'*, Paris 1967, nr 2785 (Heliopolis); por. H.-G. Pflaum, *Les Carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, t. I-II, Paris 1960–1961, t. I, s. 128-132; G. Alföldy, *Fasti Hispanienses. Senatorische Reichsbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des römischen Reiches von Augustus bis Diokletian*, Wiesbaden 1969, s. 18-19.

³⁷ C. Plini Secundi, *Naturalis historiae libri XXXVII*, post Ludovici Iani obitum recognovit et scripturae discrepantia adiecta edidit Carolus Mayhoff, t. I-V, Lipsiae 1875-1906, XIX, proem. 4.

³⁸ Juvenalis, *Saturae*, IV, 94-97: “Proximus eiusdem properabat Acilius aevi | cum iuvene indigno quem mors tam saeva maneret | et domini gladiis tam festinata; sed olim | prodigio par est in nobilitate senectus” („Tuż za nim szedł Aciliusz, jednakoż leciwy, | Z chłopcem, niegodnym śmierci, która nań zesłana | Miała być w młodym wieku mieczem władcy pana. | Bo starość u nobilów cudem jest”).

³⁹ Próba odmiennej identyfikacji: P.A. Gallivan, *Who Was Acilius?* „Historia”, R. 27: 1978, s. 621-625; por. A. Vassileiou, *Crispinus et les conseillers du prince (Juvénal, Satires, IV)*, „Latomus”, R. 43: 1984, s. 51.

cesarzy dynastii flawijskiej⁴⁰. Jego syn – M'. Acilius Glabrio, zapewne zawdzięczający swoje wpływy ojcu, w 91 roku osiągnął konsulat, który sprawował wraz z przyszłym cesarzem Trajanem⁴¹. Nie doczekał jednak zmiany na tronie i w 95 roku został najpierw zesłany, a potem zamordowany z rozkazu Domicjana⁴². Zadziwiające, że pomimo to jego ojciec zachował swoją funkcję i nadal sprawował ją aż do czasów panowania Nerwy. Zdaniem części badaczy obecność Glabriona w wykazie Juwenalisa wydaje się być anachronizmem, ponieważ jest mało prawdopodobne, aby wchodził do grona *amici* Domicjana w młodym stosunkowo wieku, skoro konsulat sprawował dopiero w 91 roku⁴³.

Po przedstawicielach rodziny Acyliuszcy pojawia się postać Rubriusza Galusa, słynącego doświadczeniem wojskowym⁴⁴. Za panowania Nerona miał on dowodzić wojskami przeciwko buntowi Galby⁴⁵. Pod panowaniem Otona był jednym z dowódców w bitwie pod Bryxellum, aby potem – już po śmierci Otona – wraz ze swoim oddziałem przejść na stronę Witeliusza⁴⁶. Ostatecznie opowiedział się za Flawiuszami i posłował w imieniu Flawiusza Sabina –

⁴⁰ Suetonius, *Divus Claudius*, 45-46; P. Cornelii Taciti, *Libri qui supersunt*, t. I: *Ab excessu Divi Augusti*, iterum edidit E. Koestermann, Leipzig 1965 [dalej cyt.: Tacitus, *Annales*], XII, 64; *CIL*, t. IV, nr 3340, V-IX (Pompeiae); t. VI, nr 1331 = nr 31631; t. XVI, nr 3; Frontinus, *De aquis urbis Romae*, 102; *Prosopographia Imperii Romani, saeculi I. II. III.*, iteratis cvris edidit E. Groag et al., Berolini – Lipsiae – Novi Eboraci 1933-2009 [dalej cyt.: *PIR*²], s.v. A, nr 49 (E. Groag) por. szczególnie wzmiankowane tam źródła numizmatyczne odnoszące się do prokonsulatu Azji; J. Crook, op. cit., s. 148, nr 2; W. Eck, *Beförderungskriterien*, s. 208-209; E. Courtney, op. cit., s. 218; A. Vassileiou, op. cit., s. 51; J. Ferguson, op. cit., s. 17; K. Kaptolnia, op. cit., s. 306-308, nr 16.

⁴¹ *CIL*, t. VI, nr 1988 (= t. XIV, nr 2392); nr 2067 = *ILS*, nr 5044; 9245; por. *CIL*, t. VI, nr 2068 = *ILS*, nr 5036; Cassius Dio, LXVII, 12, 1; por. 14; M. Cornelii Frontonis, *Epistulae*, schedis tam editis quam ineditis E. Hauleri, usus iterum edidit M. P. J. Van Den Hout, Leipzig 1988, V, 22.

⁴² Suetonius, *Domitianus* 10, 4; Cassius Dio, LXVII, 12, 1; 14, 3; *PIR*², s.v. A, nr 67 (E. Groag); J. Crook, op. cit., s. 50, 148, nr 3; J.G. Griffith, op. cit., s. 140; J. Ferguson, op. cit., s. 17-18.

⁴³ Zob. E. Courtney, op. cit., s. 218.

⁴⁴ Iuvenalis, *Saturae*, IV, 104-106: „Nec melior vultu quamvis ignobilis ibat | Rubrius, offensae veteris reus atque tacendae, | et tamen improbior saturam scribente cinaedo” („Szedł Rubriusz, choć niezacny, to z miną niegęstą. | Kiedyś on cichą winą skalął swoje życie, | Ale innych strofować umie wyśmienicie.”).

⁴⁵ Cassius Dio, LXIII, 27.

⁴⁶ Tacitus, *Historiae*, II, 51 i 99.

brata Wespazjana i ówczesnego prefekta miasta⁴⁷. Po uspokojeniu sytuacji wewnętrznej wykazał się w walkach z Sarmatami za rządów Wespazjana⁴⁸.

Kolejne postacie przywoływane przez Juwenalisa są trudne do identyfikacji. Pierwszą z nich jest Montanus⁴⁹. Nie ma pewności, o którego Montanusa chodziło poecie. Mógł to być Kurcjusz Montanus, wzmiankowany przez Tacyta dawny przyjaciel Nerona, przywrócony do łask w pierwszych latach panowania Wespazjana⁵⁰. Znany jest także T. Juniusz Montanus, konsul w 81 roku⁵¹. Także w *Listach* Pliniusza znajdujemy niezidentyfikowanego Montanusa, być może identycznego z Montaniszem Attycynusem, legatem M. Tytiusza Lustrycjusza Bruttianusa w czasie panowania Trajana⁵². Możliwe także, że ów Montanus był jednym z trzech znanych przedstawicieli *gens Venuleia Aproniana*. Mógł więc to być L. Wenulejusz Montanus, który za czasów Nerona był namiestnikiem Bitynii i sprawował konsulat zastępczy w roku nieznanym, albo jego syn – L. Wenulejusz Montanus Apronianus, konsul w roku 92⁵³.

Zupełnie inną postacią jest bliżej nieznaną Kryspinus⁵⁴. Został on już wcześniej bohaterem innej satyry Juwenalisa, gdzie jego postać jest odmalowana w ciemnych barwach – to przykład typowego nuworysza, godnego pogardy wyzwoleńca wywodzącego się z Egiptu, który korzystając z uzyskanej

⁴⁷ Ibidem, II, 99, 2.

⁴⁸ Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*, w: Flavii Iosephi, *Opera*, edidit et apparatus critico instruxit B. Niese, t. VI, Berolini 1894, VII, 92. Generalnie o tej postaci zob.: J. Crook, op. cit., s. 50, 181, nr 285; J.G. Griffith, op. cit., s. 144; E. Courtney, op. cit., s. 220; A. Vassileiou, op. cit., s. 51-52; J. Ferguson, op. cit., s. 199-200; *PIR*², s.v. R, nr 127 (K. Wachtel).

⁴⁹ Iuvenalis, *Saturae*, IV 107: „Montani quoque venter adest abdomine tardus” („Jest już także spasiono brzuszysko Montana”); por. 131-143.

⁵⁰ Tacitus, *Annales*, XVI, 28-29; 33; idem, *Historiae*, IV, 40-43, por. 137; tak: E. Courtney, op. cit., s. 220; por. J.G. Griffith, op. cit., s. 144; A. Vassileiou, op. cit., s. 53.

⁵¹ *CIL*, t. VI, nr 328 = *ILS*, nr 3434; *AE* 1973, nr 500; J. Crook, op. cit., s. 50, 175, nr 232; J.G. Griffith, op. cit., s. 144; A. Vassileiou, op. cit., s. 53-54; J. Ferguson, op. cit., s. 157.

⁵² C. Plini Caecili Secundi, *Epistularum libri novem. Epistularum ad Traianum liber. Panegyricus*, recognovit C. F.W. Mueller, Lipsiae 1903 [dalej cyt.: Plinius, *Epistulae*], VII, 29; VIII, 6, por. VI, 22; J. Ferguson, op. cit., s. 158.

⁵³ Zob. *PIR*² s.v. V, nr 375 (ojciec) i 376 (syn), por. nr 377 (wnuk); por. *stemma* nr 9 na s. 195 (K. Wachtel i M. Heil).

⁵⁴ Iuvenalis, *Saturae*, IV, 108-109: „et matutino sudans Crispinus amomo | quantum vix redolent duo funera” („I Kryspinus cieknący balsamem od rana | (Nie tak śmierdzą dwa trupy.”).

wolności, dużego majątku i przede wszystkim zażyłości z Domicjanem, nosił się w purpurze, ze złotym pierścieniem na palcu⁵⁵. Do tego dochodziły liczne wady charakteru, jak zamiłowanie do rozpusty i hulawczego trybu życia, co miało zapewniać mu wysoką pozycję u boku cesarza, który – przynajmniej po śmierci – nie cieszył się dobrą sławą⁵⁶. Powyższy kontekst stał się podstawą dla sformułowania przez Bartolomeo Borghesiego tezy, że Kryspinus był prefektem pretorium i sprawował ten urząd wraz z Korneliuszem Fuskusem. Zdaniem włoskiego badacza, tylko prefektura pretorium może tłumaczyć jego obecność w czasie obrad, bo trudno wskazać inną przyczynę ujęcia Kryspinusa w satyrze Juwenalisa. Byłby w tym gronie jedyną osobą, która nie należała do stanu senatorskiego i nie pełniła żadnego innego urzędu⁵⁷. Do powyższego zasadniczego argumentu Borghesi dodał wskazówki pośrednie. W wersie 31 Kryspinus jest określony jako „purpureus (...) scurra Palati”, co może się wiązać z atrybutem prefektury pretorium, którym według Jana z Lydi miała być purpurowa chlamida⁵⁸. Podobnie w wersie 32 poeta nadaje mu epitet „princeps equitum”, analogicznie jak uczynił to Wellejusz Paterkulus w stosunku do Sejusza Strabona, jednego z pierwszych dowódców gwardii i ojca niezwykle wpływowego Eliusza Sejana⁵⁹. Ponadto scholialista wierszy Juwenalisa mówi o nim: „magister equitum Romanorum factus est”, co można powiązać ze wzmiankami znajdującymi się w *Digestach* i u Jana z Lydii o genetycznych związkach pomiędzy prefekturą pretorium a urzędem dowódcy jazdy (*magister equitum*)

⁵⁵ Juvenalis, *Saturae*, I, 22-30. Zdanie to potwierdza Marcjalis (M. Val. Martialis, *Epigrammata*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay, Oxonii 1967 [dalej cyt.: Martialis, *Epigrammata*], VIII, 48), stwierdzając, że Kryspinus chodził ubrany w purpurowy płaszcz; por. R. Pogorzelski, *Centers and Peripheries*, w: *A Companion to the Flavian Age of Imperial Rome*, edited by A. Zissos, Malden – Oxford – Chichester, s. 234.

⁵⁶ Juvenalis, *Saturae*, I, 1-33, por. 108-109; wielkie wpływy tej postaci potwierdza Marcjalis, który starał się o jego poparcie przed obliczem Domicjana, czemu dał wyraz w jednym ze swych epigramów (*Epigrammata*, VII, 99).

⁵⁷ B. Borghesi, op. cit., s. t. V, 513–515; t. X, 28-33, nr XXVII.

⁵⁸ Ioannes Lydus, *De magistratibus populi Romani*, w: Jean le Lydien, *Des Magistratures de l'État romain*, text établi, traduit et commenté par M. Dubuisson et J. Schamp, t. I-II, Paris 2006 [dalej cyt.: Lydus, *De magistratibus*], II, 13; por. S. Ruciński, *Praefecti praetorio*. s. 46.

⁵⁹ Vellei Paterculi, *Ad M. Vinicium libri duo*, ex Amerbachii praecipue apographo edidit et emendavit R. Ellis, Oxonii 1898, II, 127, 3; por. A. Vassileiou, op. cit., s. 44-47; S. Ruciński, *Praefecti praetorio*. s. 78, por. 82-91.

z czasów republikańskich⁶⁰. Teza Bartolomeo Borghesiego szybko znalazła swego kontestatora w osobie Otto Hirschfeldta, który wskazał, że terminologia Juwenalisa jest bardzo nieprecyzyjna, zaś zamiłowanie do purpurowego stroju daje się łatwo wytłumaczyć charakterem dorobkiewicza⁶¹. Przy braku jakichkolwiek innych źródeł trudno zaryzykować tezę o pełnieniu wysokiego i odpowiedzialnego urzędu przez Kryspinusa, tym bardziej że Marcjalis, piszący w 93 roku, przedstawia go bardziej jako dworzanina niż urzędnika⁶². Mimo to teza Bartolomeo Borghesiego znalazła później wielu zwolenników opierających się na autorytecie włoskiego badacza, choć zawsze jest ona przywoływana z wątpliwościami⁶³.

Trzecia osoba, którą trudno zidentyfikować, to Pompejusz, określony przez Juwenalisa epitetem *delator*⁶⁴. Nie wiemy, o którego Pompejusza cho-

⁶⁰ Zob. S. Ruciński, *Trois visions de la préfecture du prétoire du I^e au IIIe siècles après J.-C. Un essai de synthèse*, „Studia Europaea Gnesnensia”, T. 3: 2011, s. 253–263; idem, *Praefecti praetorio*, s. 41–48.

⁶¹ O. Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem Gebiete der roemischen Verwaltungsgeschichte, I: Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, Berlin 1877, s. 223, nr 26; por. A. Vassileiou, op. cit., s. 32.

⁶² O. Hirschfeld, op. cit., s. 223, nr 26; L. Friedlaender, *Anmerkungen*, w: M. Valerii Martialis, *Epigrammaton liber*, mit Erklärenden Anmerkungen von L. Friedlaender, t. I-II, Leipzig 1886, t. I, s. 522-523; idem, *Anmerkungen*, w: D. Junii Juvenalis, *Saturarum libri V*, mit Erklärenden Anmerkungen von L. Friedlaender, t. I-II, Leipzig 1895, t. I, s. 136, 238-239; odmiennie: idem, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine*, Neunte neu bearbeitete und vermehrte Auflage besorgt von G. Wissowa, t. I-IV, Leipzig 1919-1921, t. I, s. 111; P. White, op. cit., s. 380-381; A. Vassileiou, op. cit., s. 35-66; M. Absil, *Les Préfets du prétoire d'Auguste à Commode. 2 avant Jésus-Christ – 192 après Jésus-Christ*, Paris 1997, s. 216-218; M. Garrido-Hory, *Juvénal. Esclaves et affranchis à Rome*, [Besançon]-Paris 1998, s. 64-65; S. Ruciński, *Praefecti praetorio*, s. 252-255.

⁶³ Zob. J.-B. Mispoulet, *Le Turbot (Juvénal, Sat. IV)*, „Revue de Philologie” R. 13: 1889, s. 37–38; S. Gsell, *Essai sur le règne de l'empereur Domitien*, Paris 1894, s. 66 z przyp. 5; A. Passerini, *Le coorti pretorie*, Roma 1939, s. 290; *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, t. I-L, Stuttgart – München 1893-1978, t. IV (1901), szp. 1720-1721 (A. Stein); t. XXII 2 (1954), szp. 2423 (W. Ensslin); A. Stein, *Der römische Ritterstand. Ein Beintrag zur Sozial- und Personengeschichte des römischen Reiches*, München 1963, s. 117; *PIR*², s.v. C, nr 1586 (A. Stein); J. Crook, op. cit., s. 50-51; R. Syme, *Guard Prefects of Trajan and Hadrian*, „The Journal of Roman Studies”, R. 70: 1980, s. 72 = idem, *Roman Papers*, t. I-VII, Oxford 1979-1991, t. III, s. 1289.

⁶⁴ Juvenalis, *Saturae*, IV 109-110: „saevior illo | Pompeius tenui iugulos aperire susurro” („Jest Pompej, co ludzi | Zabijał, gdy w nim podszept podejrzenie wzbudził”); brak możliwości identyfikacji według E. Courtney, op. cit., s. 221.

dziło poecie, a lista możliwości jest dość długa. Bartolomeo Borghesi wskazywał na Gnejusza Pompejusza Feroкса Licynianusa, konsula z roku 98⁶⁵. Zdaniem Johna Fergusona, był on jednak zbyt młody na taki awans w pierwszych latach panowania Domicjana⁶⁶. Inne możliwości to Gnejusz Pompejusz Kolega, legat legionu walczący z powstańcami w Antiochii w 70 roku i zapewne dlatego konsul w 71 roku, a później legat Kapadocji w 75 roku, lub M. Larcjusz Magnus Pompejusz Silo, konsul zastępczy w 82 lub 83 roku⁶⁷. Znany jest także Kwintus Pompejusz Falko, konsul w 108 roku i namiestnik Brytanii za panowania Hadriana⁶⁸, a także literaci: Pompejusz Saturninus⁶⁹ i Pompejusz Auktus⁷⁰. Ronald Syme opowiadał się za Gnejuszem Pompejuszem Katulinusem, pochodzącym być może z Galii Narbońskiej⁷¹. Natomiast Werner Eck i A. Vassileiou optują za Markiem Pompejuszem Sylwanusem Staberiuszem Flawinusem, osobą niewątpliwie starszą, bo urodzoną około 3 roku po Chr., konsulem po raz pierwszy w 45 roku i po raz drugi za panowania Wespazjana (między 74 a 79) oraz wyznaczonym na konsula po raz trzeci na rok 83⁷².

Wśród postaci wymienionych przez Juwenalisa pojawia się także Korneliusz Fuskus⁷³. To jeden z najbardziej znanych dowódców gwardii z czasów panowania dynastii flawijskiej. Karierę rozpoczął w czasie wojny domowej 69 roku, walcząc po stronie Flawiuszy⁷⁴. Jego dalsze losy są nieznane aż do

⁶⁵ B. Borghesi, *op. cit.*, s. t. V, 524-525; por. J. Crook, *op. cit.*, s. 51 i przyp. 1, s. 179, nr 266; A. Vassileiou, *op. cit.*, s. 54-55; *PIR*², s.v. P, nr 605 (K. Wachtel).

⁶⁶ J. Ferguson, *op. cit.*, s. 187.

⁶⁷ J. Crook, *op. cit.*, s. 51; por. A. Vassileiou, *op. cit.*, s. 54; *PIR*², s.v. P, nr 600 (L. Vidman); s.v. L, nr 100 (L. Petersen).

⁶⁸ A.R. Birley, *The Fasti of Roman Britain*, Oxford 1981, s. 95–100; por. *PIR*², s.v. P, nr 602 (L. Vidman).

⁶⁹ Plinius, *Epistulae*, I, 8; 16; por. *PIR*², s.v. P, nr 650 (L. Vidman).

⁷⁰ Martialis, *Epigrammata*, VII, 51-52; IX, 21, 3; XII, 13, 1; *PIR*², s.v. P, nr 592 (K. Wachtel).

⁷¹ R. Syme, *Tacitus*, t. I-II, Oxford 1958, t. II, s. 668; por. idem, *More Narbonensian Senators*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” T. 65: 1986, s. 15 = idem, *Roman Papers*, t. VI, s. 223; *PIR*², s.v. P, nr 598 (K. Wachtel).

⁷² W. Eck, *M. Pompeius Silvanus, consul designatus tertium – ein Vertrauter Vespasians und Domitians*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” T. 9: 1972, s. 259-276; A. Vassileiou, *op. cit.*, s. 55; por. J. Ferguson, *op. cit.*, s. 187-188; *PIR*², s.v. P, nr 654 (K. Wachtel).

⁷³ Iuvenalis, *Saturae*, IV, 111–112: „et qui vulturibus servabat viscera Dacis | Fuscus marmorea meditatus proelia villa” („Fuskus, co dackim sępom dał zwłoki na strawę | I planował w swej willi wojenną wyprawę.”); por. przyp. poprzedni.

⁷⁴ Zob. Tacitus, *Historiae*, II, 86, 3; III, 4 (por. 66, 3); 12, 3; 42, 1; IV, 4, 2; por. S. Ruciński, *Praefecti praetorio*, s. 260–261.

początku rządów Domicjana, gdy pojawia się on jako prefekt pretorium⁷⁵. Większość źródeł potwierdza jego śmierć w bitwie z Dakami, w czasie której dowodził armią połową⁷⁶.

Wykaz Juwenalisa kończy się postaciami A. Dydjusza Gallusa Fabrycjusza Wejento i L. Waleriusza Katullusa Messalinusa⁷⁷. Pierwszy z nich nie tylko uzyskał trzy konsulaty⁷⁸, ale przetrwał panowanie Domicjana i kontynuował karierę za panowania Nerwy i Trajana. Działalność publiczną zaczął jednak dużo wcześniej, bo towarzyszył cesarzowi Klaudiuszowi w czasie jego wyprawy do Brytanii⁷⁹. Na początku panowania Nerona sprawował preturę⁸⁰. Należał do grona *amici* prawie wszystkich kolejnych cesarzy, choć przeżył także banicję nałożoną przez Nerona w 62 roku⁸¹. Ona zapewniła mu awans

⁷⁵ Zob. Juvenalis, *Saturae*, XII, 45; Lydus, *De magistratibus*, II, 19; III, 22; por. II, 13; S. Ruciński, *Prefektura pretorianów w okresie flawijskim*, w: *Studia Flawiana*, pod red. L. Mrowicza, Poznań 2010, s. 152-153; idem, *Praefecti praetorio*, s. 261-262.

⁷⁶ Zob. Suetonius, *Domitianus*, 6, 1; Juvenalis, *Saturae*, IV, 111-112; Martialis, *Epigrammata*, VI, 76; *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*, t. II: Eutropi, *Breviarium ab Urbe condita*, cum versionibus graecis et Pauli Londolique additamentis recensuit et adnotavit H. Droysen, Berolini 1878 (s. 1-182), VII, 23, 4; oraz t. V, 1: Iordanis, *Romana et Getica*, edidit Th. Mommsen, Berolini 1882 (s. 53-138), 77-78; Pauli Orosii, *Historiarum adversus paganum libri VII*, ex recognitione C. Zangemaister, Lipsiae 1889, VII, 10, 4; Cassius Dio, LXVII, 6, 5-6; LXVIII, 9, 3. Generalnie zob. S. Ruciński, *Praefecti praetorio*, s. 262-263.

⁷⁷ Juvenalis, *Saturae*, IV, 113-118: „et cum mortifero prudens Veiento Catullo, | qui numquam visae flagrabat amore puellae, | grande et conspicuum nostro quoque tempore monstrum, | caecus adulator, dirusque a ponte satelles, | dignus Aricinos qui mendicaret ad axes | blandaque devexae iactaret basia raedae.” („Jest roztopny Wejento z Katullem zbrodniarzem, | Którego nie nęciły nigdy dziewcząt twarze. | Nawet i w naszej erze potwór to wzorowy, | Ślepy lizus, a nadto straszny stróż mostowy, | Godny u wrót Arycji sterczeć za daniną | I całusy wysyłać wozom, co go miną.”); zob. też 119-131.

⁷⁸ *CIL*, t. XIII Suppl., nr 7253 = *ILS*, nr 1010; por. C. Plinius Caecilius Secundus Minor, *Panegyricus*, in C. Plini Caecili Secundi, *Epistularum libri novem. Epistularum ad Traianum liber. Panegyricus*, recognovit C. F. W. Mueller, Lipsiae 1903 (s. 301-381), 58, 1.

⁷⁹ *CIL*, t. III, nr 7247 = *ILS*, nr 970 = *AE* 1947, nr 46 = J. H. Oliver, *Greek and Latin Inscription*, „Hesperia”, R. 10: 1941, s. 239-241, nr 40; por. J.H. Oliver, Rec.: *A. Stein, Die Legaten von Moesien. Budapest, Institut für Münzkunde und Archäologie der P. Pázmány-Universität, 1940. Pp. 139 (Dissertationes Pannonicae, Ser. I, No. 11.)*, „The American Journal of Philology”, R. 69: 1948, s. 219; W.C. McDermott, *Fabricius Veiento*, „The American Journal of Philology”, R. 91: 1970, s. 143, przyp. 46.

⁸⁰ Cassius Dio, LXI, 6, 2.

⁸¹ Tacitus, *Annales*, XIV, 50.

za Wespazjana, kiedy otrzymał pierwszy konsulat⁸². Drugi raz uzyskał ten urząd w 80 roku, już z nadania Domicjana⁸³, a trzeci w roku nieznanym, być może w 82 lub 83, wraz z Wibiusem Krypusem⁸⁴. Prawdopodobnie towarzyszył też Domicjanowi w Germanii w czasie jego wyprawy przeciwko Chattom. Pliniusz Młodszy wspomina o jego obiadach z cesarzem Nerwą⁸⁵. Ostatnią postacią jest L. Waleriusz Katullus Messalinus, również zaliczony przez Juwenalisa do grona *delatores*⁸⁶. Był on zapewne potomkiem poety Katullusa. Swój pierwszy konsulat sprawował w 73 roku wraz z Domicjanem – ówczesnie młodszym synem cesarza Wespazjana – i drugi być może w 82 roku⁸⁷. Oprócz Juwenalisa jest jeszcze dwukrotnie wzmiankowany w źródłach wraz z Fabrycjuszem Wejento⁸⁸.

V. Podsumowanie

Consilium Domicjana składało się z ludzi o różnym pochodzeniu i różnych zdolnościach, ale na dziesięć wymienionych postaci osiem to konsularowie⁸⁹. Dwóch z nich dostąpiło zaszczytu trzeciego konsulatu, co było rzadkim przywilejem, zastrzeżonym dla najbliższych doradców, skoro za pa-

⁸² *CIL*, t. XVI, nr 158; druga ewentualność datowania konsulatu to czas panowania Nerona przed banicją: A. Vassileiou, op. cit., s. 56.

⁸³ *AE* 1948, nr 56; P.A. Gallivan, *The Fasti*, s. 189, 215.

⁸⁴ *CIL*, t. XIII, nr 7253 = *ILS*, nr 1010; P.A. Gallivan, *The Fasti*, s. 209-210, 220.

⁸⁵ Plinius, *Epistulae*, IV, 22, 4-6; por. inne wzmianki źródłowe o tej postaci: Iuvenalis, *Saturae*, III, 185; VI, 113; por. 82; *Epitome de Caesaribus*, w: Sexti Aurelii Victoris, *Liber de Caesaribus* praecedunt *Origo gentis Romanae* et *Liber de viris illustribus Urbis Romae* subsequitur *Epitome de Caesaribus*, recensuit Fr. Pichlmayr, editio stereotypa correctior editionis primae addenda et corrigenda iterum collegit et adiecit R. Gruendel, Leipzig 1970, s. 131-76 [dalej cyt.: *Epitome de Caesaribus*], 12, 5; *PIR*², s.v. F, nr 91 (E. Groag); J. Crook, op. cit., s. 51, 179, nr 266; J.G. Griffith, op. cit., s. 140-142; W.C. McDermott, op. cit., s. 129-146; B.W. Jones, *Fabricius Veiento Again*, „The American Journal of Philology”, R. 92: 1971, s. 476-478; E. Courtney, op. cit., s. 221-222; A. Vassileiou, op. cit., s. 56-57; J. Ferguson, op. cit., s. 238-239.

⁸⁶ Zob. przyp. 77.

⁸⁷ P.A. Gallivan, *The Fasti*, s. 188, 210.

⁸⁸ Plinius, *Epistulae*, IV, 224-225; *Epitome de Caesaribus*, 12, 5; generalnie o tej postaci zob. J. Crook, op. cit., s. 51, 179, nr 266; E. Courtney, op. cit., s. 222; J. Ferguson, op. cit., s. 51.

⁸⁹ Siedmiu jest pewnych i prawdopodobnie ósmym jest Montanus, ale zależne to jest od przyjętej identyfikacji – zob. A. Vassileiou, op. cit., s. 57.

nowania Wespazjana pozycję tę osiągnął jedynie niezwykle zasłużony Mucjanus⁹⁰. W wykazie tym znajdziemy jurystów, oratorów, sprawnych administratorów i wojskowych. Jednocześnie na liście znajdują się tylko dwie osoby pojawiające się w tym gronie *ex officio* – prefekt pretorium (jedynekwikita) i prefekt miasta, cieszący się najwyższym poważaniem spośród senatorów – on zabiera głos jako pierwszy⁹¹. Można tylko zadać pytanie, dlaczego na naradzie nie pojawili się prefekci wigilów i annony, którzy w kolejnych dziesięcioleciach zazwyczaj należeli do grona cesarskich doradców⁹²? Kasjusz Dion twierdził, że Domicjan przejął swych doradców po ojcu i bracie⁹³. Teza ta znajduje potwierdzenie u Juwenalisa. Dotyczy to z pewnością Pegazusa, który kontynuował sprawowanie prefektury miasta, a także Acyliusza Awioli, który przez całe panowanie Flawiuszy utrzymywał urząd kuratora akweduktów.

Summary

People within the Circle of Power of Domitian's Rule as Satirically Seen by Juvenal

The article is based on *Satire IV* by Juvenal. The poem comprises an irreverent description of the sitting of the imperial council (*consilium principis*) during the reign of Domitian. Thanks to this source, the ring of power of the closest consultants of the emperor can be reconstructed and we are able to point out by which features were these men distinguished. Domitian's *consilium* consisted of people of various descent and different abilities, yet out of ten mentioned persons, eight are consulars (Pegasus, Q. Vibius Crispus, M'. Acilius Aviola, M'. Acilius Glabrio, Montanus, Pompeius, A. Didius Gallus Fabricius Veiento, L. Valerius Catullus Messalinus). Two of them were honoured with holding the consular office for the third time (Q. Vibius Crispus, A. Didius Gallus Fabricius Veiento), which was a rare privilege reserved for the closest advisers. The list includes jurists (Pegasus), orators (Q. Vibius Crispus), skilful administrators and military men (Rubrius Gallus, Cornelius Fuscus). At the same time, only two

⁹⁰ J. G. Griffith, op. cit., s. 138.

⁹¹ J. Crook, op. cit., s. 51.

⁹² C. Bruun, op. cit., s. 347.

⁹³ Cassius Dio, LXVII, 2; A. Vassileiou, op. cit., s. 59-60; contra J. Devreker, *La continuité dans le consilium principis sous les Flaviens*, „Ancient Society”, R. 8: 1977, s. 223-243.

persons appear in this circle *ex officio* – the praetorian prefect (Cornelius Fuscus, but rather not Crispinus), and the urban prefect (Pegasus). Cassius Dio believed that Domitian inherited his advisers from his father and brother. This thesis is confirmed by Juvenal. It definitely concerns Pegasus, who continued performing the urban prefecture, as well as Acilius Aviola, who served as the curator of the aqueducts during all Flavians' days.